

Дебют

Марія Брацка

“СВІЙ” І “ЧУЖИЙ” КОЗАК У ПОЕЗІЇ “УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ” ПОЛЬСЬКОГО РОМАНТИЗМУ

Опозиції “свій” – “чужий”, “я” – “він”, “наше” – “ненаше” складають основу архетипних психологічних і культурних категорій, що становили один з головних принципів диференціації народів за мовними, віросповідальними критеріями, традиціями, звичаями тощо з позиції акцептації власної і заперечення чужої культури. Нашарування здебільшого негативних характеристик “чужого”, “ненашого”, що закріплювалися за певних історичних, політичних та економічних умов, призводило до формування етнічних стереотипів. Зацікавлення іншими націями, крім природного і психологічно обґрунтованого інтересу, зумовлювалось не завжди усвідомлюваним бажанням дооцінити власне внутрішнє “я”; таким чином, творення стереотипів інших народів ставало водночас змаганням з автостереотипом, закріпленим у національній традиції. У ситуації, коли взаємні уявлення про себе формують сусідні, до того ж споріднені, народи, картина ускладнюється й стає цікавішою, оскільки на архаїчні моделі накладаються стереотипи, зумовлені конкретно-історичними контактами.

Стабілізація етнічних стереотипів, як зазначив В.Хорев, відбувається передусім у літературі; створені творчою уявою митця на основі культурної традиції образи відіграють активну роль у формуванні ментальності сучасників і навіть представників наступних поколінь¹.

Не викликає заперечення той факт, що саме “українська школа” польського романтизму внесла до польського ментального простору стійкий за творчою манерою зображення й, водночас, різний за особистим ставленням кожного митця до зображуваного об’єкта, образ українського козака. Ця школа виникла як протиставлення до культу А.Міцкевича в тогочасній польській літературі, який вважався чільним представником “литовської школи”. Генеза “української школи” пов’язана з появою у Варшаві 1820 року недавніх учнів Уманської василіанської школи – Богдана Залеського, Северина Гоцинського і Михайла Грабовського. Незалежно від згаданих вище поетів 1825 року видав свою поему “Марія” випускник Кременецького ліцею Антоній Мальчевський. Саме поезії Залеського, згадана поема Мальчевського та виданий наступного 1826 року твір Гоцинського “Канівський замок” поклали початок розвитку “української школи” польського романтизму. Вона стала своєрідним українсько-польським пограничним дискурсом з характерними для неї топосами, темами, мотивами, ключовими словами, кодами, специфічною інтертекстуальністю. Особливої уваги, на нашу думку, потребують менш відомі представники “української школи” – Едвард Галлі, Маврицій

¹ Хорев В. Имагология и изучение русско-польских литературных связей // Поляки и русские в глазах друг друга / Отв. ред. В.А.Хорев. – М., 2000. – С. 23-24.

Гославський, Олександр Гроза, Тимон Заборовський, Еразм Ізопольський, Теодозій Кшивіцький, Тимко Падуро та ін.; адже їхня творчість глибоко закорінена в народній традиції з притаманною їй стереотипізацією зображуваного світу, що сприяло перенесенню цих народних образів на літературний ґрунт та становить вагомий матеріал для виокремлення й характеристики опозиції “свій” – “чужий”.

Образ козака у старопольському письменстві з’явився наприкінці XVI століття, став популярним у XVII столітті, відійшов на другий план у XVIII, відродився в епоху романтизму і, нарешті, з’явився в найвідомішій іпостасі, втілений у творах Генрика Сенкевича. Слід відзначити, що українське козацтво було вихідною точкою в баченні й оцінці поляками всієї України². Саме через призму поведінки козаків уявлялася ментальність українського народу. Козак, передусім, сприймався як воїн-лицар. У творчості польських митців XVI-XVII століть відбилися стереотипні риси “свого” козака – хороброго воюючого, подекуди асимільованого члена польського війська (М.Бельський, П.Пясецький, В.Демболецький, Б.Папроцький); козака-лицаря – захисника християнської віри, що сприяло створенню в суспільній свідомості певного ідеалу козака, який накладався на образ сарматського воїна (Я.Бельський, С.Гроховський, М.Семп-Шажинський). Позитивний образ “свого” козака – союзника, приятеля – сягнув апогею в літературі, яка з’явилася після Хотинської битви 1621 року. Про героїстство і мужність козацьких військ під проводом П.Конашевича-Сагайдачного та М.Дорошенка писали С.Твардовський, В.Потоцький, Я.Бояновський, І.Красіцький, Я.Собеський. Водночас козак набував ознак “чужого” – розбійника, непокірного слуги, проте лише після Хотинської битви суперечки між козаками й Річчю Посполитою почали переростати в серйозний українсько-польський конфлікт, особливо після заборони козацьких морських походів. Цей новий образ козака почав ставати діаметрально протилежним до попереднього саме в часи Хмельницького, а це, своєю чергою, було ознакою того, що шляхи поляків і українців почали розходитися. Стереотип козака набув переважно негативних конотацій “чужого” – зрадника й ворога, різна-гайдамаки, зухвалого бунтівника (Ш.Окольський, Я.Гавінський, В.Коховський, Ю.Зиморович), навіть характерника (Є.Кітович). В образі козака не бракувало контрастів. Це певним чином характеризує ментальність представників польської інтелігенції старопольської доби – поруч із повагою й захопленням героїстством, волелюбними прагненнями козацтва з’являється страх, а передусім – несприйняття непокірності, відмова в самостійному розвитку. Таким чином, ще в передромантичну епоху образ козака широко побутовував у польській літературі, у її різних жанрах, завдяки чому міг існувати у творах як на рівні епізодичної особи, так і на рівні головного героя. Однак на перший план у його змалюванні виступали формальні, зовнішні риси, оскільки, як правило, автори тогочасних творів зосереджували свою увагу на історико-фактографічній стороні відображення реальності.

---

² На нашу думку, такий стан речей можна пояснити відмінністю адміністративно-правової організації українських земель. На той час єдиною вільною групою людей були саме козаки, які становили значну військову силу; вони могли використовувати її для захисту власних інтересів, а також з метою допомогти стратегічним союзникам. На кріпосне селянство (аж до скасування цієї залежності в XIX столітті) ніхто не зважав. Власник певного села міг розпоряджатися його мешканцями на свій розсуд, наприклад, переселити їх до іншого свого володіння. Отже, не дивно, що русинів сприймали крізь призму культури та поведінки козаків; саме вони, за тогочасними європейськими нормами, були єдиними гідними співрозмовниками, що обстоювали українські державні принципи.

Своєю чергою поява постаті козака на польській романтичній літературній сцені була зумовлена кількома чинниками: по-перше, літературною традицією, яка зробила козака головним героєм українсько-польського пограниччя від початків спільної історії; по-друге, панівними романтичними тенденціями звернення до народності й українського фольклору з його культом козака; по-третє, поширенням романтичної концепції особистості. Доречно лише зауважити, що в цю епоху, як і в попередні, прихильний або, навпаки, недоброзичливий до прагнень українців образ України й козацтва залежав від того, чи вважав даний митець, вчений або політик українців окремим народом і чи визнавав його право на самовизначення.

Характерно, що “свої” та “чужі” герої творів польських романтиків “української школи” часто називаються не ня ім’я, а етнічною назвою – козак, лях, татарин, єврей. Це один з архаїчних способів найменування, що вказує на тісний зв’язок людини з простором, у якому вона перебуває. Завдяки митцям “української школи” формується виняткова культурна ситуація, в якій перебуває поліетнічне суспільство, що використовує етнічні назви як свого роду коди.

Етнічні стереотипи рідко виступають у чистому вигляді й відсторонено, вони частіше зумовлені накладанням уявлень із різних галузей суспільного досвіду та функціонують у контексті інших стереотипів. Цим позначена творча спадщина поетів “української школи”, де “свій” або “чужий” козак співіснує з представниками польського, татарського або турецького та єврейського народів.

Утопічні переконання у можливості відродження тих славних часів, коли козаки жили в симбіотичному мирі з ляхами, декларує творчість Тимка Падури. Прихильник ідей запального українофіла й козакофіла Вацлава Жевуського, він вважав, що в майбутньому саме козацькі полки боротимуться за відновлення січової держави в союзі з відродженою Польщею. Лях і козак у поета завжди “свої”, їх побутування можна окреслити займенником “ми”, все в них спільне – щастя, воля, вороги:

Jedna maty, jedni chaty,	Z wika wilni i swawilni
Razom w poli stawaw kisz:	Ne puskały szabel z ruk;
Z Lachom byłoś, z Lachom żyłoś,	Razom w radach, razem w zwadach, ...
W jednym horszku priw kulisz. [...]	(“Запорожець”) ³

А проте з’являються також вектори непорозумінь та взаємних претензій. Вони зводяться до небажання допомагати одне одному і звинувачень у байдужості, як, наприклад, у вірші Т.Падури “Січовий”, де ліричний герой роздумує над поставою січових козаків, які захищають свою вітчизну, воюючи з татарами поруч із королівськими військами (тобто як слуги короля і Речі Посполитої); однак, коли вони самі потрапляють у ясир (або їхні близькі, родичі, співвітчизники), ніхто не вирушає навздогін за татарами, щоб визволити полонених. Тут звучить претензія, що королівські війська байдужі до долі союзницьких військ. Це абсолютно не заважає полякам закликати козацькі загони до війн, у яких була зацікавлена Польська Корона (наприклад, у битві під Кірхольмом, неподалік Фінської затоки, або битві під Хотином). Цікаво, що автор не вживає слова “козак” або “січовий”, отож, може скластися враження, ніби ті козаки (можливо – наївні, можливо – справжні, але напевно автентичні) більше не існують.

³ *Poésma Tymka Padurry*. – Lwów, 1874. – S. 53, 55. Падура, як і інші польські автори, що писали українською мовою, користувався польським алфавітом. Для повного уявлення про стиль поета залишаємо оригінальний правопис поезій.

Прикладом “своїх” козаків, що вболівають за єдність “przesławnej Ukrainy” і “Łaskiej ojczyzny”⁴, виступають Вернигора і Скалозуб — герої ліро-епічної поеми “Дума з дум українських” Еразма Ізопольського. Для них — вірних синів Польщі й України — непорушність єдності обох країн сприймається як священний обов’язок. Треба докласти всіх зусиль, щоб козацькі “... *prawa od szwanku zachować, / Ukrainy i Siczy utwalić swobody, / Wraz z wiarą i z Lachami nie rozerwać zgody*”⁵. Для Вернигори немає таємниць — він знає, що вузол дружби буде розв’язаний, і не може цьому зарадити. Не розуміючи рації налаштованих проти козаків дій польського короля, Вернигора скидає всю провину на шляхту та єзуїтів. Коли король потрактував боротьбу з татарами як акт зради, перед козаками постала можливість вибору: воювати далі, що неминуче призвело б до відкритого конфлікту з поляками, або відмовитися від своїх намірів. Вони вибирають другий варіант, тим самим доводячи, що принцип поєднання двох братніх народів для них домінуючий.

У згаданому творі Е.Ізопольського представлена проблемна для поляків ситуація — для козака свята православна віра, церква й абсолютно неприйнятний перехід у католицьку віру. Така позиція козака-українця ніби не дозволяє з цілковитою впевненістю зарахувати його до лав “своїх” героїв.

Для представників польської нації став стереотипним погляд на козака як на слугу, адже цілком логічною була їхня національна, культурна “зверхність” щодо відносно “менш розвинутого” українського народу. У доробку “української школи” польського романтизму, зокрема в поемі Олександра Грози “Канівський староста”, розкривається образ “свого” козака — вірного слуги. “*Ukrainiec, chłop nad inne chłopu*” — Шуляк був відданим прислужником канівського старости Миколи Потоцького:

Serce dzikie, a wierne na pańskie rozkazy,
Pójdzie w piekło, a jeśli zwyciężko nie wróci,
Nie odstąpi chorągwi i szabli nie rzuci —
Szulak był ręką Pańską...⁶

Проте саме внаслідок неможливості поєднати “польськість” та “українськість” урвався життєвий шлях головного героя. Шуляк, незважаючи на те, що розумів помилки й негідні вчинки свого господаря, залишався йому вірним. А шанування ідеалів, що виростили з українських традицій, суперечило слугуванню зверхникові, який походив з іншого культурного середовища. Цей життєвий дуалізм створив головну вісь внутрішнього конфлікту постаті й зумовив його життєву поразку (ув’язнення та смерть). Свою службу у старости Шуляк частково сприймав як зраду українських звичаїв та інтересів, що виявилось хоча б у сцені, коли він після тітчиної смерті сидів у своїй хаті й не смів звести очі на святі образи. Згаданий факт може бути прикладом для підтвердження антагонізму “козак-православний” — “поляк-католик” як складника поточних уявлень про них та стереотипного сприйняття представників обох націй.

Знаменно, що у згаданому творі однозначно “чужий”, навіть для Шуляка, — це гайдамака, якого козак вважає своїм ворогом: “*Nigdy się hajdamaka w jarze nie wysiedział, / Wiatr mi o nim doniósł, a wilk powiedział*”⁷. Пам’ять уманської різанини

⁴ *Izopolski E.* *Duma z dum ukraińskich. Pieśni lirnika o ukraińskim kozactwie.* — Warszawa, 1858. — S. 95.

⁵ *Ibid.* — S. 84.

⁶ *Groza A.* *Starosta Kaniowski // Poezye Aleksandra Grozy.* — Wilno, 1843. — T. 2. — S. 109-110.

⁷ *Groza A.* *Op. cit.* — S. 189.

надовго закарбувалася у свідомості поляків, адже навіть через покоління відбивалася в їхній оригінальній творчості страхом перед тим, що гайдамаки хочуть *“Lachów, żydów do nogi wygładzić”*⁸.

“Свого” козака в “Канівському старості” змальовано в зіткненні з “чужим” — євреєм Ароном. Закорінений у польській народній традиції стереотип єврея, сформований унаслідок накладання етнічних, віросповідальних відмінностей, помножених на економічні конфлікти, акумулював усі негативні характеристики — підозру у втраті контакту з Богом і взаєминах з дияволом; відмінні, невластиві для “своїх” — вигляд, убрання, поведінку; незрозумілу мову; паразитарний спосіб життя, адже єврей — це орендар або лихвар, який швидко накопичує свої статки за рахунок християн, перекупник, що монополізував торгівлю й ремесло⁹. Вихований у рамках цієї традиції, О.Гроза намалював багатогранний і назагал негативний образ представника єврейського народу, людини підступної, лукавої, яка намагається бачити лише власну користь, прагне першості. Заздрячи Шулякові через особливу прихильність до нього старости, Арон вдається до всіх засобів, щоби знищити небажаного суперника.

Дещо відмінний аспект демонструє в поемі “Поділля” Мавриций Гославський. Віз зображує “своїх” подільських юнаків як козаків-лицарів. Поет пояснює це в коментарях до твору: “Поділля насправді не було заселене козаками, однак подібна зброя і спосіб ведення війни призвели до того, що мешканці цієї землі досі називають себе козаками...”¹⁰. Найвищим виразом патріотизму поет вважає прагнення персонажів бачити свій край вільним, заради чого справжній лицар, не задумуючись, жертвує життям.

Неабиякий вплив на творчість Гославського мав його попередник — перший регіональний подільський поет Тимон Заборовський, який у циклі поезій “Подільські думи” паралельно вживав: *“synowie Podola”* — *“rycerze”* — *“waleczni synowie Zaporozża”*¹¹. Творчий доробок обох поетів засвідчує, що пам’ять подолян зберігає перекази про колишнє велике лихо — напади татар і турків. Найчастіше у творах представників “української школи” з’являється узагальнений образ татарського народу, зведений до лексем *“Tatar”, “Mongol”, “bisurmanin”, “Turek”, “janczar”,* що акумулює всю негативну енергію. У Гославського з’являється постать “чужого” героя, що має власне ім’я, — татарина Паші, якого характеризує його вчинок — наказ засипати печери над річкою Смотрич, де ховалися українські селяни (третья частина поеми). Автор дає докладні характеристики ворогам Поділля: *“Turek niechrzczoney”, “Tatarzyn wściekły”,* або: *“... z boku targali go obcy, / I zuchwałe Nahajce, i źli Perekopcy. / I nad wszystkich łakomszy naszych trzód i córek, / Ogniem, mieczem i dżumą krwawy płynął Turek”*¹². У “Подільських думках” Т.Заборовського представлена ціла галерея образів “невірних”, адже події, до яких звертається автор, пов’язані з пануванням турків на Поділлі. “Чужий” турок — це, передусім, супротивник “свого” козака і загарбник: *“W murach Kamieńca nieprzystępny Basza, / Tłumne zamyka niewolników trzody / I waszych włości panem się ogłasza”*;

⁸ *Ibid.* — S. 177.

⁹ Див. *Tazbir J.* *Obraz Żyda w opinii polskiej XVI-XVIII w. // Mity i stereotypy w dziejach Polski / Pod red. J.Tazbira.* — Warszawa, 1991. — S. 64-98.

¹⁰ *Gosławski M.* *Podole. Poema opisowa // Poezye Maurycego Gosławskiego. Pierwsze wydanie zbiorowe i zupełne.* — Lipsk, 1864. — S. 67.

¹¹ *Zaborowski T.* *Dumy podolskie // Zaborowski T. Pisma zebrane. Opr. M.Danilewiczowa.* — Warszawa, 1936. — S. 496, 514.

¹² *Gosławski M.* *Podole...* — S. 21, 39.

“Od oceanu i pustyni Saary, / Aż do Kaukazu nieprzystępnych skał, / Sięga zuchwale nieprzyjaciel wiary...”. Заборовський подає характерні зображення військ “невірних”: *“...Turków niesforne gromady, / I tłumy błędnych snuły się Tatarów”*¹³.

Апофеозне зображення козака — “чужого”, вбивці, безжалісного месника, незбагненого у своїх діях — притаманна поетичній спадщині О.Грози та Е.Галлі. В їхній творчості окраїнність українських земель мала не лише географічний, а й метафізичний вимір, а мешканцем цієї забутої Богом країни став козак — втілення пекельного зла. Жорстокість знущань козаків над захопленими в полон ляхами в поемі “Могили” О.Грози набрала патологічних форм; автор, змальовуючи найбільш вражаючі деталі мученицької смерті, яку заподіювали козаки своїм братам-християнам, їхню зрадницьку поведінку, схильність до пияцтва, дає характеристику постаті “чужого” козака. Проклятими Богом і людьми стали Богдан і Тимофій Хмельницькі з поеми Е.Галлі “Тимофій Хмельницький”. Нагадаємо, що поет у передмові до твору чітко виклав свій погляд на феномен козаччини, стверджуючи його самотність, і водночас заперечив правомірність козацьких претензій на побудову незалежної держави, називаючи повстання під проводом Богдана Хмельницького “фанатизмом ображеного народу”¹⁴. Тимофій Хмельницький — *“... który brodził w krwi swoich orężem, / On — dla którego liłość jest nieznaną, / Którego wiecznie i wszędzie ścigają / Przekłętwa i jęki...”*¹⁵ — набув рис “чужого”, адже став кривдником молдовського правителя Василя і його дочки Софії; укладаючи відповідний договір із “чужим” у цій країні султаном, намагався заволодіти землею Валахії та одружитися із Софією. Так само в чорних барвах змальовано колективний образ козаків, для яких *“krew wroga, wódka — to rozkosz prawdziwa”*¹⁶. Незважаючи на таку песимістичну картину минулого, наприкінці поеми Е.Галлі ствердив, що *“Lach i Kozak — wprzód wrogi zajadłe, / Dziś przyjaciele; zrdzewiały ich zbroje...”*¹⁷, тобто поет переконаний, що українсько-польська історія матиме своє мирне продовження.

Стереотип образу “свого” й “чужого” козака невіддільно пов’язаний із стереотипом образу ляха, що склався у творчості польських романтиків “української школи”. Цей стереотип представлений з двох полярних позицій залежно від переконань і намірів того чи того поета. “Свого” козака оточив турботою “свій”, рідний король Стефан Баторій у “Думі з дум українських” Е.Ізопольського, надавши поводитирям України звання гетьманів, даруючи золоту гетьманську булаву, бунчуки та королівські стяги. Надією на перемогу для “своїх” лицарів стала поява війська ще одного “свого” героя — короля Яна Собеського (*“Sobieski! — Zbawca! Król nasz!”*)¹⁸ — під мурами Теребовлі, які штурмували турки, у думі “Хшановська” з циклу Т.Заборовського “Подільські думи”.

Навіть у демонічній візії України, створеній поетами “української школи”, панувало переконання про неподільність долі ляхів і козаків:

Nas czart zbratał — Kozak z Lachem

Musza żyć pod jednym dachem¹⁹.

(О.Гроза “Могили”)

¹³ Zaborowski T. Dumy podolskie... — S. 491, 503, 518.

¹⁴ Galli E. Tymofej Chmielnicki. Fragment historyczny z XVII stulecia. — Wilno, 1842. — S. 7-20.

¹⁵ Ibid. — S. 25.

¹⁶ Ibid. — S. 44.

¹⁷ Ibid. — S. 110.

¹⁸ Zaborowski T. Dumy podolskie... — S. 523.

¹⁹ Groza A. Mogiły... — S. 108.

Основна причина появи темних барв в образі ляха — прагнення позбавити козаків їхньої вітчизни — України, внаслідок чого поляк поступово набирає рис “чужого”:

Póki nam Lachy z swemi Starostami
Będą na oczach – póty ta kraina,
Ta piękna ziemia naszej Ukrainy
Nie będzie warta ziarnka makowiny²⁰.

(Е.Галлі “Тимофій Хмельницький”)

Хоча для “свого” козака — славного Тимофія із трагедії “Богдан Хмельницький” Т.Заборовського — Польща — то рідний край, проте поляки-пани — все ж таки “чужі”, їхнє ставлення до народу стало причиною війн (“*Wy, coście nam wydarli szczęście i swobody ...*”²¹), тому його батько “*dumę panów polskich zgładza*”, а сам він так само готовий протистояти будь-якому ворогові: “*Teraz niech piekło na mnie wszystkie mocy sprzęże: / Miecze Polaków, szwedzkie, moskiewskie oręża ...*”²².

Іншу характеристику образу “чужого” ляха — зрадництво й підступність — у ставленні до “свого” козака подає М.Гославський у “Думі про Ничая”:

Czysto zdradę stroją Lachy
[...]
A nie żarty z Wisniowieckim,
Bo on walczy, jak się uda,
Bojem wstępnym, lub zdradzieckim...²³

Призмою, через яку найчіткіше проявилися взаємні стосунки “свого” — “чужого” — ляха й козака, стали, як і козацькі війни, події Барської конфедерації та Коліївщини. Польський літературознавець Ст.Маковський зазначив, що “у них найповніше виявлялися відмінності між тим, що шляхетське і хлопське, і тим, що польське і українське”²⁴. Багато публіцистів і письменників представляли ці події в категоріях різного типу польсько-українського солідаризму або, навпаки, звертали увагу на те, що вони увиразнили неможливі до подолання перешкоди, що існували між шляхтою й селянством, між польською та українською нацією.

“Своїм” героєм, вплетеним у тематику Барської конфедерації й Коліївщини, став у творчості Теодозія Кшивіцького козак Сава з однойменної поеми, в образі якого знайшли своє втілення перипетії долі героя українських дум Сави Чалого. Цей герой був ідеальним виразником польсько-українських стосунків, тим більше, що поет постійно наголошував на його ставленні до козацтва. Сава — “*Kozak z rodu*”, виріс серед степів, серед українських пісень. Він любив волю, служив у польських військових загонах, проте становище слуги викликає в нього постійне почуття відрази. Водночас Сава був переконаний, що лях — “свій” (“*Lach twym bratem*”), любив вітчизну-Польщу “*z serca, nie z nadowy*”²⁵, адже ці землі поєднані спільними польсько-українськими могилами. Цю постать із суспільного й етнічного пограниччя Т.Кшивіцький наділяє почуттями вагання між щирою любов’ю до рідної

²⁰ Galli E. Tymofej Chmielnicki... – S. 90.

²¹ Zaborowski T. Bohdan Chmielnicki // Zaborowski T. Pisma zebrane. Opr. M.Danilewiczowa. – Warszawa, 1936. – S. 326.

²² Ibid. – S. 324-325.

²³ Goslawski M. Duma o Nyczaju // Poezye Maurycego Goslawskiego. Pierwsze wydanie zbiorowe i zupełne. – Lipsk, 1864. – S. 3, 5.

²⁴ Маковський Ст. Конфедерати і колії (1768-1772) в еміграційних творах Юліуша Словацького // Наукові записки. Серія: Літературознавство. Випуск II. – Тернопіль, 1998. – С. 152.

²⁵ Krzywicki T. Sawa // Pisma Teodozjusza Krzywickiego. – Warszawa, 1887. – S. 280.

землі та небажанням бути козаком-слугою. Однак альтернативи для Сави не існує — він неухильно вибирає польсько-шляхетські цінності.

Стереотип козака в поезії “української школи” польського романтизму поєднує риси “свого” та “чужого” героя. Здавалося б, що, з огляду на етнічну приналежність, для представників цієї течії “своїми” мали бути лише характеристики “польськості”, а “чужим” — все українське. Проте поезія “української школи” не дає підстав для виявлення такої тенденції. Навпаки, для цих творців з пограниччя важливе те, що може дати Україна, її національне єство для вдосконалення польського духу, якому надавалася в перспективі перевага не лише у слов’янському, а й в усьому християнському світі. Тому поети “української школи” асимілюють найкращі риси, притаманні українському козацтву — його хоробрість, геройство, відданість вітчизні, та створюють своєрідні образи “своїх” “польських козаків”, які ототожнюються з батьківщиною Польщею-Україною й уболівають за її долю. Водночас козак набуває універсальних рис сарматського лицаря, ладного покласти життя за християнську віру. “Свій” козак також може бути слугою, проте для волелюбного героя це принизливе становище, що іноді веде до загибелі. Поява образу “чужого” козака пов’язана, передусім, зі спробою дати відповідь на загальний романтичний процес ідеалізації явища козаччини або повністю заперечити можливість її успіхів на шляху побудування власної держави. Треба сказати, що, незалежно від представлення козака як “свого” або як “чужого”, у цих моделях, як у дзеркалі, відбилися передусім ментальні та ідеологічні проблеми і штампи авторів-поляків, синів свого часу.

Насамкінець варто також згадати вагому взаємозалежність між стереотипними образами конкретної нації (української, польської, татарської, єврейської) і втіленням її рис в особі літературного героя. Крах життя цього героя може бути зумовлений підпорядкуванням своїх учинків природі типового представника свого народу (Хмельницький у Е.Галлі на схилі віку усвідомив свої помилки, адже вони були наслідком його нестримного характеру гордого ватажка, який понад усе прагнув влади) або, навпаки, згубним протистоянням такій природі (Шуляк О.Грози намагався бути водночас козаком і людиною всупереч принципам козацького буття і стереотипові козака). Таким чином, польським романтикам “української школи” вдалося трансформувати вісь внутрішнього конфлікту героя, що виникає однаковою мірою внаслідок бунту проти світу, а також частини себе — стереотипної натури народу, яка певною мірою є складовою натури головного героя.

Марія Манорик

ДМИТРО ПАВЛИЧКО – ПЕРЕКЛАДАЧ ЛІРИКИ ЮЛІУША СЛОВАЦЬКОГО

Двадцяте століття було ознаменоване стрімким розвитком нового етапу в міжнаціональних стосунках українського та польського народів — художнього перекладу. Важливим його явищем стала перекладацька творчість Дмитра Павличка, який належить до тієї категорії літераторів, що не обмежуються лише одним напрямком діяльності.

Слово і Час. 2005. №4